

БИБЛИОТЕКА СВОБ. УНИВЕРС.
Вх. № 1404
ПОЛУЧЕНО НА 22/ХІА 1965

Св. У. II 1802

СЪБИРАНИЕТО И ИЗУЧВАНИЕТО

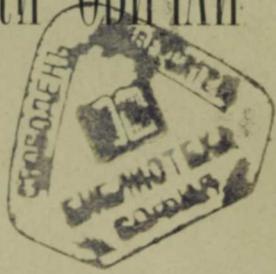
НА

Д-р Атанас
III 9 65

НАРОДНИТЪ ЮРИДИЧЕСКИ ОБИЧАИ

ОТЪ

С. С. БОВЧЕВЪ.

Прѣпечатано, съ добавка, отъ Пер. Сп. „НАУКА“.

ПЛОВДИВЪ

Областна Печатница

1883.

ЗА СЪБИРАНИЕТО И ИЗУЧВАНИЕТО

на

Народнитѣ юридически обичаи.

I.

Безспорна е важноста на народнитѣ юридически (правни) обичаи. Таа важностъ е двойба: чисто научна, т. е. историческа и етнографическа, и догматическа или практическа.

Споредъ твърдѣ справедливото забълѣжаване на единъ нѣмски ученъ „битѣтъ (животѣтъ) на простиѣ народъ е откъслекъ отъ историјата.“ Отъ таа основна мисль рѣководени, новитѣ изучвачи на народитѣ въ тѣхното минало сѣ обрнѣжли твърдѣ сериозно внимание на народнитѣ обичаи. Подиръ знаменититѣ трудове на братията Гриммъ*), ние срѣщаме една върволица отъ етнографи и исторически издирвачи, които сѣ примѣрно залгание и трудъ сѣ копали и копаатъ, така да рѣчемъ, въ най-глубокитѣ пластове на чистонародниѣ животъ и изучватъ народното мировѣзрѣние на разнитѣ уредби и събития, които се срѣщатъ въ животѣтъ.

Таа основна мисль е подбудила и славянскитѣ учени да се обрнѣжтѣ къмъ богатитѣ извори на народното творчество, къмъ обичаитѣ на народа въ неговитѣ катадневни дѣйствија, обряди, вѣрвания, бајлки, клятви, пословици, поговорки, пѣсни и приказки. И въ едно непродължително време ние вече виждаме многобројни то-

---

*) Братията Гриммъ, Яковъ (†1863) и Вилхелмъ (†1859), сѣ знаменити германски учени, които сѣ комахай първи извадили на бѣль свѣтъ и оцѣнили народното творчество въ пѣснитѣ и приказкитѣ. Тѣхний сборникъ: *Народни приказки* е прѣведенъ на повечето отъ европейскитѣ јазици и е послужилъ за образецъ на записвање и издирвање народниѣ животъ.

мове сборници по тая частъ, които сж направили честь и име на събирателитъ и издирвачитъ^{**}). По тоя начинъ именно много тъмни страници отъ мнѣжлий животъ на славянството сж били осветлени, разяснени и разбрани. Етнографията на Славянитъ сжщо така е била поставена на една по-прилична нога спрямо тая на другитѣ народи.

При голѣмата научна важность на народнитѣ обичаи, въ които се изучаватъ староврементитѣ поглѣди на народѣтъ върху разнитѣ уредби и събития, тия обичаи иматъ още и друго значение, не сравнено по-голѣмо за юриста въ *догматическо отношение*, т. е. «като система на юридическитѣ норми, които дѣйствуватъ отдѣлно отъ законодателството и които съставляватъ опитвателний (пробний) камъкъ на законодателнитѣ начинания»^{***}). Съ такава практическа цѣль въ най-новото време е обрѣнато сериозно внимание на изучаването особено на юридическитѣ обичаи, които живѣятъ въ народа.

И дѣйствително, за да бѣде едно законодателство основателно-рационално, то трѣбва да се облѣга на народнитѣ мировѣзрѣния, убѣждения и обичаи. Въ противенъ случай, т. е. когато единъ законъ е противенъ на народнитѣ обрѣди и обичаи, той не може да

^{**}) Неизлишно е да покажемъ на по-главнитѣ трудове по тая частъ.

Въ руската литература заслужаватъ вниманието: Сборникътъ на братия *Гримъ* въ прѣводъ: Народныя сказки, (СПБ. 1863);— Русскія народныя сказки отъ *А. Н. Афанасьева* (Москва, 1858). — Пѣсни отъ *П. Н. Рибникова* и *П. В. Курѣвскаго* (М. 1862). — Пословици рускаго народа отъ *Дали* (М. 1862). — Друга голѣма частъ сж распрѣснати по разни издания, каквото въ „Лѣтописи русской литературы, и дрѣви“. Тихомирова, въ „Памятники и образцы, народи. языка и словесности“ (издание на Акад. на наукитѣ) и пр.

Въ сръбската литература най-забѣлѣжителни сж сборницитѣ на *Вуга Каражича*: „Сръбске народне песме“ (нѣколко тома), *Срп. Н. пословице* и «Срп. Н. Приповетке.»

Отъ сборницитѣ на българскитѣ языкъ най-важни сж слѣднитѣ: на *Безсонова* (Москва, 1855), на братия *Миладиновци* (Загребъ 1861), на *Л. Каравелова* (М. 1861), на *Раковскій*: Показалець (Од. 1859), на *Верковича* (Нар. песме Македонски Бугара, Бѣлградъ, 1860 и Веда Словена *Б.* 1874), на *Чолакова* (Болградъ, 1872) на *Дозона* (Paris, 1875). — Много пѣсни и приказки сж распрѣснати по разнитѣ периодически издания и вѣстници.

^{***}) Докладъ на проф. Фойницкый прѣдставенъ на комиссията за юрид. обичаи, при Р. Географическо Общество.

бжде приложенъ, както се изисква, защото народната воля всекога намърва срѣдства да избѣгне активно или пасивно тоя законъ. Това е вече съзнато отъ всички свѣтни правовѣдци и на нашето време това кара законодателятъ всекога да разчита съ народнитѣ обичаи и взгляди ¹⁾).

II.

Изучванието на юридическия народенъ битъ е работа на ново време и то не само за славянскій, но и за другитѣ европейски народи. Навсѣбждъ почти предметътъ се разработва сега и все пакъ той е привлѣкль голѣмо число работници, каквито бѣхъ у Поляцитѣ Мацевски, у Чеситѣ — Шафарикъ, у южно-Славянитѣ — и до сега Богиниачъ, у Русситѣ — Калачевъ, Пахманъ, Кавелинъ, Якушкинъ, Ефименко, Кистяковский, Мулловъ, Матвѣевъ, Майновъ и др. Трудовѣтъ на поменатитѣ учени съставляватъ огроменъ материялъ за всеки, който би се заловилъ за изучванието на славянското обичайно право изобщо. ²⁾ Цѣлността на тоя материялъ

---

¹⁾ Европейската литература е твърдѣ много богата съ произведения по обичайното право. Пухта и Савини въ Германия сѣ обърнали първенъ най-голѣмо внимание върху предметъта. Освѣнъ познатитѣ капитални произведения на двамата поменати германски учени (Puchta, *das Gewonheitsrecht*, 2 Bd, 1828—1837; Savigny, *System, des heut. Röm. Rechts*. I. Bd. 1840). Ний можеме посочи на множество, както научни съчинения, така сѣщо и сборници по обичайното право, литературата на коетс само може да се състави цѣлъ томъ. Но съчиненията на Мена, „Древнее право“ и „Деревенския общини“ заслужватъ непременно да бѣдатъ забѣлжени въ Английската литература, както и „La Cité Antique“ на Фюстела де Куланжа и «Първобитната собствениость» на Е. де Лавеле — въ Френската. Отъ сборницитѣ по юридическитѣ обичаи на француски ние ще покажемъ на слѣднитѣ:

Poquet de Linonnières, *Règles de droit français*. изд. 1768 г.
L'Hommeau, *Maximes générales du droit français*, 1657. Освѣнъ тия има много сборници на обичаи издадени подъзаглавие coutumes, каквото сѣ *Le grand Coutumier*, най-важний памятникъ *Coutumes de Paris*, *Coutumes de Troyes*, *Cout. de Chalons*, *Cout. de Biouvoisis* (1283) и пр. и пр.

²⁾ Подробни свѣдѣния за литературата на предметъта се намърватъ въ Богиниачевий трудъ; *Aperçu de l'histoire du droit coutumier en Russie*. Paris, 1876 — и въ *Aperçu des études sur le droit coutumier en Russie* par M. M.P. Matveiev et A. Stichinsky, Petersburg, 1881.

е припознатъ сега и отъ европейскитѣ учени, които черпятъ отъ него въ изобилие. Въ Руссия издирването на народнитѣ юридически обичаи е привлякло най-много работници и вече има твърдъ богата литература. Подкачването, като пазимъ хронологията, на тия издирвания се води отъ пжтешественицитѣ на миналий въкъ *Палласа*¹⁾, *Ленешина*²⁾, и *Георгия*³⁾, а по-сѣтнѣ на *Барона Хастхаузена*⁴⁾, за когото даже се казва, че е открилъ славянската община (мірътъ) въ Руссия.

Най-голъмъ и есриозенъ потикъ е даденъ на дѣлото отъ освобождението на руското крестянетво (селско население) въ 1861 год., подиръ което послѣдва и великата сѣдилищна реформа на 1864 год. До тогава се бѣхж появили въ Руссия нѣколко немаловажни трудове по обичайното право, но тѣ имахж повечето етнографически характеръ. Такива бѣхж трудоветѣ на Макарова⁵⁾, Тарновски⁶⁾, Снигерова⁷⁾ и пр. Отъ поменатитѣ двѣ години (1861—1864) се поченъ отдѣлянето на правнитѣ обичаи отъ етнографическия материялъ. Отъ тогава не само частни лица и учреждения се посветяватъ на тая благородна работа, но ние виждаме още да се учреждаватъ нарочно съ тая цѣль правителствени комисии и частни учени дружества. Отъ тогазъ и отдѣлението по етнографията на Импер.-русско географическо общество въ Санъ-Петербургъ се предава съ особенна ревность върху работата.

---

1). Путешествіе по разнымъ провинціямъ російской-имперіи СПБ 1777. 4 тома.

2). Дневныя записки СПБ. 1795—1805. 4 части

3). Описаніе всехъ обитающихъ въ Росс. гоуд. народовъ СПБ. 1799.

4). Etude sur la situation intérieure, la vie nationale et les institutions rurales de la Russie, Hanovere, 1847, 2 vol. (русскій прѣводъ 1856 СПБ.)

5). Древнія и новыя клятвы и присяги русскія, (въ Труды общества для исторіи и древности російскихъ. М. 1828.) Освѣтъ поменатитѣ по-главни трудове подъ бѣлѣжка. ^{5, 6, 7)} по тоя предмѣтъ сж распрѣснати много членове и бѣлѣжки изъ различнитѣ периодически списания въ Россія.

6). Юридическій бытъ Малороссіи, въ *Юрид. записки* Рѣдкина 1842.

7). Обзорніе юридическаго быта русской народной жизни; — О русскихъ пословицахъ, относящихся ся къ законодательству и стариннымъ суд. обычаямъ, въ *Алманахъ Радуга* М. 1830.

III.

Най-голяма заслуга и помощ въ изучаването на юрид. обичаи сж принесли разнитъ программы, въпросници, които сж служили като ръководство на всички желаючи да се занимають съ изучаването на юридическии битъ. Най-напрѣдъ въ Руссия Г. Стояновъ, редакторъ на *Киевскитѣ Губернски Вѣдомости* е напечаталъ въ това издание една доволно подробна и обстоятелна программа за южно-руското обичайно право. Това е било на 1863 г. въ № 32 на поменатата газета. Въ слѣдующата година Етногр. отдѣление на Географическото общество въ С. Петерб. се залавя и по инициативата на Г. П. В. Калачова, съставя и издава своята программа (1864). Това е било първий опитъ за написване на пълна система по обичайното право. Отъ септѣ ние виждаме приготвени нѣколко программы едни отъ други по-пълни, по-обстоятелни и по-усъвършенствуващи. Най-добри обаче сж припознати программитѣ на професора В. В. Богишича⁸⁾, В. Н. Майнова⁹⁾, на проф. Кистяковский¹⁰⁾, въ най-последне време программитѣ на П. А. Матвѣева, бивший съвѣтникъ при Дирекцията на Правосъдието въ Источна Румелия и на професора при С.-Петербургскій университетъ Н. Я. Фойницкій¹¹⁾.

Тия ръководителни программы сж спомогнали да се запознае всѣки желающъ съ събираннето на юридическии обичаи и съ тѣхната систематизация. И въ днешно време ние виждаме въ Россия такива капи-

---

8) Богишичъ е билъ профессоръ на Новоросійскій университетъ, а сега се занимава съ съставленieto на черногорскій гражданскій законникъ. Той се е посветилъ отъ рано на изучаване юридическии обичаи у Славянитѣ изобщо. Неговътъ *Zbornik sadasnjih pravnih obicaja u juznih Slovena*, Загребъ 1874 г. (LXXIV и 717стр.) е най-капиталното му произведение. Неговата программа, която първи пжтъ се появила въ 1867 год. а послѣ по пълна въ 1872 год. е преведена на български отъ Г. Оджакова и издадена въ Прага 1874 г. подъ названиее *Упътване за описване правовитѣ обичаи, които живѣятъ у народа*.

9) Программата на В. Майнова е обнародвана въ журнала *Знаніе* отъ 1875 г. — Тя се отнася до криминалното право.

10) Программа для собиранія юрид. обичаевъ и народнихъ възрѣній по уголовному праву.

11) Тия двѣ программы, отъ които тая на Матвѣева е по гражданското, а другата по уголовното право, сж обнародвани въ първий томъ на *Сборникъ народн. юрид. обичаевъ*, който съставлява 8-й томъ отъ Записки Импер. Рус. Географическаго общества, Спб. 1878 год.

тални трудове, като тоя на профессора *С. В. Пахмана*: Обычное гражданское право въ Россіи, 2 т. 1877—1879, на *Якушкина*: Обычное право, (Ярославъ 1875 г.), на *Оршанскій*: Народный судъ и народное право СПБ. 1875 и масса драгоцененъ материалъ на такива сериозни събиратели, като Ефименко, Якушкина, Матвѣева и др.

IV.

За насъ Българитѣ нуждата за изучаване на юридическия битъ е много по-належаща, много по-голяма. Ние сме най-злочести по отношение къмъ старовремски законодателни паметници. Всички славянски народи иматъ запазени древни законодателни документи. Руситѣ иматъ своята *Русская правда Ярослава*, Чехитѣ — Конрадова правда, Сърбитѣ — Душановий законникъ, Хърватитѣ — Винодолскій статутъ, Поляцитѣ — Вислицкій статутъ. За възстановление прочее на старовремскій юридическия битъ намъ не остава друго, освѣн да се ровимъ изъ старитѣ грамоти, отъ които, за зла честь, твърдѣ малко сж открити до сега. Отъ тая, чисто научно-историческа точка само ако ние гледахми на въпросътъ, какъ отдавно би трѣбвало да се заловимъ за работа и да събирами колкото се може народнитѣ юрид. обичаи. II, както казахми, нашето младо законодателство ще почерпи още повече сила отъ материалътъ, който събирателитѣ му доставятъ по обичаитѣ на народа. У насъ е много по-лесно да се основемъ на тия обичаи, защото всичко почти писано положително право, което дѣйствува въ двѣтѣ освободени български страни, е чуждо, смѣс отъ мюсюлмански съзрѣния съ западно-европейски правови институти и за това неговото измѣнение и подновение е лесно.

Упжлванието на Г. Богишича, което преди деветъ години бѣше издадено на български, (въ преводъ на Г. П. В. Оджаккова) остана безъ резултатъ поради извѣстнитѣ обстоятелства, въ които се намърваше тогава отечеството ни. Има наметина едно опитване да се напише иѣщо за *Българскій юридическия битъ и то е стѣтиятъ* на Г. В. Майнова, издадена и на отдѣлна брошурка¹²⁾. Но тоя трудъ е изпълненъ съ голѣми неточности,

¹²⁾ Юридическия битъ Болгаръ (по Богишичу) Майнова. СПБ. 1871 г. Тая статья е напечатана най-напредъ въ 4-й томъ Записки геогр. общество по отделенію Этнографіи.

споредъ твърдѣ недостатъчнитъ сведѣния за българското обичайно право на Г. Богишича. Неблагоприятнитъ обаче обстоятелства вече се измѣнихъ наедно съ освобождението ни и сега е най-сгодното време за да се заловимъ за издирването на юридическии ни битъ. Като е ималъ предъ видъ нуждата отъ това изучаване, писателятъ на тия редове е подкачилъ отъ дѣтъри години насамъ да събира материалъ, когато му се падне случай, било съ распитване, било по сжществуващитъ сборници. Занятията му сж го довели до мисълта за необходимостта на една систематическа программа за тая цѣль, толкова повече, че само съ една такава программа може да се даде възможностъ на всички желающи да се посветятъ върху това толкова полезно и занимателно изучаване. Ето защо, като взехъ предъ видъ отъ една страна исчерпването на българскій преводъ на *Упжтванието за описване правовитѣ* обичаи отъ Богишича, отъ друга — припознатитѣ недостатъци на тоя трудъ, който впрочемъ е последванъ отъ други още по-добри по тая часть программы, азъ се заловихъ за съставлението на една нова программа по предметъ, като се водихъ главно по программата на г. П. А. Матвѣева. За първи пѣтъ се задоволихъ съ программа само по гражданското право, като полагамъ, че за него много по-нагѣжаща е нуждата отъ изучаванieto народнитѣ обичаи.

Въ программата азъ се старахъ, *първо*: да бѣдѣ колкото е повече възможно *ясенъ*, като имахъ предъ видъ, че голѣмата часть събиратели на юр. обичаи у насъ не могатъ да иматъ никакви понятия по правото и не могатъ разбира техническитѣ термини;

Второ: да избѣгвамъ общитѣ въпроси, грѣшка отъ която не сж могли да избѣгнатъ повечето съставители на программы, въ това число и Г. Богишичъ. Въ неговото Упжтване, напр. се срѣщатъ такива питання: Какво особено различие има между сждението наказателни и граждански дѣла? Какви сж правдинитѣ и длѣжности на женскій полъ въобще¹³⁾. Както твърдѣ справедливо казва проф. Фойницскій въ цитираниятъ му вече докладъ, задачата на събиратели на народ. юрид. обичаи е да събере колкото се може повече случаи, а отъ тѣзи конкретни случаи изслѣдователятъ е длѣженъ да прави общи изводи и заключения¹⁴⁾.

¹³⁾ В. В. Богишича: *упжтване*, Прага 1871; питання 44 и 264

¹⁴⁾ Докладъ П. Я. Фойницкаго комиссији о нар. юр. быч. 10 Окт. 1877 г. стр. 9.

При всичките ми заягания обаче, не притязavamъ никакъ, че съставенната отъ менъ программа съдържа изискванното и възможно съвършенство. Каго първица, тоя мой трудъ може естествено да има своите недостатъци. И съ голъмо благодарение ще посрѣтнѣ всички бѣлжки и критики, които ми се направятъ за поправяние, допълнение или измѣняване на тая программа.

Желанието ми е било да дамъ или да подновя поведѣтъ за изучаване на нашите юридически обичаи, като се надѣвамъ, че всички, които обичатъ ще се занимаватъ съ въпроситѣ и ще събератъ отговори изъ народа било на всички, било само на нѣкои отдѣли. Отговоритѣ само за нѣкои въпроси ще бѣдѣтъ еднакво полезни, както и тия, които иматъ по-голѣмъ размѣръ. Намѣренъ съмъ, щото всички проведени до менъ отговори по обичайното право да обнародвамъ, или изъцѣло, или слѣдъ поправки, уреждания и преработване. Всеки събирателъ, на когото името ще бѣде показано при трудѣтъ, ще получи по нѣколко екземпляра отъ печатанитѣ „Сбирки на правнитѣ обичаи у Българитѣ“ заглавие, подъ което смѣтамъ да обнародвамъ събираемитѣ материали.

Общо напомнювание за събирачитѣ.

Всеки може да събере отговори споредъ възможността си, само за единъ отдѣлъ или за всичките, най-послѣ и само за нѣкои въпроси. Непремѣнно се изисква обаче отъ събирача на правнитѣ обичаи при записването имъ да бѣлжи точно:

1) мѣстото, гдѣто единъ обичай съществува (селото и околнята); 2) и до сега ли обичайтъ съществува или е съществувалъ по-прѣди и отъ кога е отживѣлъ времето си; 3) какъ е узналъ събирачѣтъ единъ обичай, т. е. чулъ ли го е отъ нѣкого, и отъ кого именно, самъ ли го е наблюдавалъ и при какви обстоятелства.

За да се добие повече материалъ и отговори на предлаганитѣ въпроси, събирачѣтъ трѣбва да се обърне къмъ слѣдующитѣ извори:

1) да пита вѣщи старци, баби и други людие, които знаятъ или помнятъ нѣщо за правнитѣ обичаи;

2) да записватъ всички пословици и приказки, които се отнасятъ до земане-даване, расправи, годѣжи, расгодѣвания, женидби, расцѣпания, наследване, раздѣляния и пр.

3) да записватъ овѣзи рѣшения, които старѣитѣ сѣ земали

писменно или неписменно за някои прѣписки, разгледвани скоро или отдавна.

Събирачътъ на юридическигѣ обичаи трѣбва да разказва както свидѣтель на видѣното и станжлото; за това отговоритѣ му ще бѣждатъ толкова повече драгоценни, колкото по-точно и по-пълно въспроизвеждатъ дѣйствителността.

За всички тъмни и неясни мѣста събирачътъ ще направи добръ да се обръща къмъ нѣкой вѣщъ сѣдникъ, а ако ще и направо до менъ.

Пловдивъ, 12-й Май 1883.

ПРОГРАММА

За събиране на народнитѣ юридически (правни) обичаи.

ПО ГРАЖДАНСКОТО ПРАВО.

ОТДѢЛЪ I.

З а л и ц а т а .

Домакинство (фамилия).

1. Какъ живѣятъ по васъ : въ голѣми или малки домакинства ?
Ако има повече голѣми домакинства, то по колко души сж въ тѣхъ ?
Смѣтатъ ли се и слугитѣ въ домакинството ?

Бѣлѣжка. *Голѣмо домакинство* се казва, кога живѣятъ наедно баща съ
жепенитѣ си синове, съ внуцитѣ си и пр. Мало домакинство се казва, кога
само е баща съ синове и дѣщери още неженени.

Какъ се казва на домакинството (домъ, родъ, челядь, къща) ?

2. Кой е главата на домакинството и какъ го наричатъ (старийтъ,
домовладика, домакинъ, дѣдо или какъ ?) Жена може ли да бѣде домовла-
дика и въ какви случаи ? Въ голѣмото домакинство могатъ ли да бѣдѣтъ
повече домовладики ?

3. Избира ли се домовладиката или той си е по право, т. е. ста-
ва такъвъ по наслѣдство ? Ако се избира, какъвъ се гледа да бѣде (старъ,
или само кадѣренъ да е, та макаръ и младъ) ? Може ли да бѣде нежененъ ?

4. Какви сж правдитѣ и длѣжноститѣ на домовладиката ? Може
ли той, безъ съгласието на домашнитѣ, да прави какво ще, да продава
и купува нивя и лозя ? Може ли да сѣди и наказва домашнитѣ самичкъ
или за това се допитва и съ други въ къщи ? Съ кого се допитва и
става ли това въ домашенъ съвѣтъ ?

5. Какъ се свѣршва властѣта на домовладиката ? Може ли да се

махне той, поради нѣкои сторени отъ него грѣшки или недостатъци? Когато умрѣ или се махне, тозъ часъ ли се гужда други, или нѣкой врѣменно на мѣсто него урежда домакинството?

6. Отъ кога земе да се слуша гласѣтъ на синѣ или внукъ? Ако правятъ домашни съвѣти, кога и какво се рѣшава на тѣхъ? Кои зематъ участие въ тия съвѣти? Женитѣ иматъ ли гласъ? Дѣвойкитѣ?

7. Могатъ ли членовеѣ на домакинството да иматъ отдѣлно свои ноти, ниви или пари? Какъ се хранятъ всички членове; наедно ли и кой плаща за облѣкло, за покъщнина и пр.? Когато нѣкой отъ домакинството иде на печалба, напр. ратай, кой пребира печалата? Ако тоя, който е отишелъ на печала, се не върне нѣколко години, що става? Какво става съ жената и дѣцата на такъвъ отсъствувающъ?

8. Иматъ ли женитѣ нѣкои нѣща, които сж тѣхни и които тѣ могатъ да располагатъ както щжтъ? Кой расподѣля работата между женитѣ? — Има ли отдѣлно имущество дѣвойката и въ какво състои то?

9. Синоветеѣ щомъ се ожениатъ искатъ ли да се дѣлятъ и защо отъ бащината си къща? Какъ гледа народѣтъ на тия отдѣлвания? Ако не се съгласи бащата какво става?

10. Кой плаща данѣцитѣ на домакинството и какъ распредѣлятъ тия данѣци? Отъ коя година е обичай единъ членъ отъ домакинството да дава данѣкъ?

Родъ и роднини.

11. Прави ли народѣтъ разлика между роднини по кръвъ и роднини по сватовщина (свойство)? Различава ли кръвно родство по мъжско и по женско колѣно? Има ли народѣтъ понятие за стъпениѣ и колѣната (пояситѣ) на роднинството и какъ ги опредѣлява?

Бѣл. Тукъ да се покажатъ подробно всичкитѣ дѣлення на роднинството и названията му (дѣдо, баба, леля, стринка, вуйко, вуйна и пр. деверъ, шурей, зеть, сватъ, свата, братанецъ, сестринецъ и пр.).

12. Какъ гледа народѣтъ на роднинството на кръстникитѣ съ роднитѣ на кръстеното дѣте? Може ли да се женятъ дѣцата на кръстникитѣ съ дѣцата на кръстений?

13. Какъ става побратимивание въ народа? Има ли и посестривание? Има ли обичай да се кумуватъ женитѣ въ нѣкой празникъ (на пр. на Врѣбница) и какви обряди ставатъ въ тоя случай?

14. Какви предания и вѣрвания има за ония, които се женятъ ближни роднини? До кой поясъ споредъ народѣтъ може да се зематъ роднини? Храненицитѣ могатъ ли се жени съ тия, които сж ги прибрали или съ чедата имъ?

15. Какъ живѣятъ по-между си роднинитѣ? Какъ и кога се сбиратъ (на угощение, въ праздници, ходятъ на прим. на заговѣзни за прошка)? Носятъ ли едно име всички мъжки роднини отъ единъ родъ? Има ли нѣкое особено название на всички роднини? (Единъ-кой сж отъ Хаджи Иванова родъ, отъ Доганова коренъ и пр.)

Г о д е ж ъ и ж е н и д б а.

16. Има ли много неженени и по какви причини? Какво се говори и вѣрва за умрѣлитѣ неженени?

17. Кое кара момцитѣ да се женятъ? Само взаимното влѣчение на младоженцитѣ или има и други причини, като да се прибере момчето, да се добие още една работница въ къщи?

18. Каква гледатъ да е годеницата (момата), отъ добъръ родъ, богата, каджрия за работа само или кротка, добра?

19. Какъ мисли народътъ за женитбата съ мома отъ друго село? Допуща ли се отъ обичайтѣ женяние за турчинъ, евреинъ?

20. Какъ става „сгледата“ (огледванието, русски: смотрины), т. е. вижданието и харесванието на дѣвойката, за която иска да се ожени единъ момъкъ? Дѣ най-обикновенно се срѣщатъ залибенитѣ? Кой отива на сгледата? Какво се приказва и свършва?

21. Какъ става годежътъ (мѣната)? Става ли малка и голѣма мѣна? Какво даватъ (размѣняватъ) по-между си годенитѣ? На роднинитѣ на момата дава ли се нѣщо на годежътъ и какво?

22. Ходи ли годеникътъ често у годеницата, приспива ли у дома и, или това се не позволява отъ обичайтѣ? Нѣкои поговорки или пѣсни за това има ли?

23. Кога и защо се разваля годежътъ (мѣната)? Какъ и предъ ко-го се разваля редовно? Плаща ли се нѣщо нѣкому, какво се плаща и поврѣща между годенитѣ? Какъ гледа народътъ на разваляванието на годежъ? Ако стане сждба, кой я рѣшава?

24. Въ коя годишна възраст се женятъ момцитѣ? А момитѣ? Знае ли се да се женятъ до гдѣ сж още твърдѣ малки? Пази ли се щото по-малката сестра (коританата) или по-малкиятъ братъ да не испреварятъ (преженятъ) по-старитѣ?

25. Счита ли се за необходимо позволенieto на бащата или майката за женидба? Счита ли се за нужно позволенieto на масторъ или на господаръ?

26. Ставатъ ли женидби съ побѣгване скришомъ отъ моминитѣ или и момковитѣ родители? Защо ставатъ бѣгания? Отпослѣ родители тѣ признаватъ ли тѣзи бракове или се съдятъ съ момъкътъ и лишаватъ дъщеря си отъ наслѣдието?

27. Каратъ ли родителитѣ *на-сила* чадата си да се оженятъ единъ за други? Сполучватъ ли такива женидби или става иѣщо лошаво? Ако се откаже иѣкой синъ да послуша баща си, лишава ли го отъ наслѣдство? Биватъ ли случаи щото самата община да пригоди за иѣкой женидба?

28. Има ли обичай да идва момъкътъ съ обрѣжена дружина и да открадва дѣвойката? Опишете какъ става това краденіе?

29. Какви подарки се даватъ на моминитѣ родители и роднини? Даватъ ли се иѣбакви пари или подаръци на момина баща; защо му се даватъ, колко и какъ се наричатъ подаръцитѣ? Иѣма ли обичаи да се зема отъ годеника плата, ако той е отъ друго село?

30. Даватъ ли моминитѣ родители иѣщо на дъщеря си освѣнъ дрѣхитѣ? Какъ се казватъ подаръцитѣ на годената (зестра, прикя, вѣно, чезъ)? Не сж ли дарява на младата иѣщо отъ момъкътъ или отъ родителитѣ му прѣди свадбата или за самата свадба?

31. Въ кое време на годината и кой мѣсець ставатъ най-много свадби и защо? колко време се мина междѣ годежътъ и свадбата?

32. Расправе те какъ става свадбата; отъ кой день се подкача и въ кой день свършва; какво се прави всеки день? Отъ кога се счита за свършена свадбата? Колко разноски сж ставали и ставатъ? Какъ се наричатъ лицата, които зематъ участие въ свадбата, кой що прави и какъ се зове (деверъ, стари-сватъ, кумъ, заложникъ, зъва, калина, малина, драгинко и пр.?) Сутрината слѣдъ свадбата какви подаръци се даватъ на невѣстата или на нейнитѣ родители? Какво става, ако невѣстата излѣзе, че не е занезила дѣвственността (моминството) си? Връщатъ ли я на родителитѣ и' или само иѣщо се съдятъ и правятъ?

Бѣлѣжка.—На това питаніе е желателно да се отговори, колкото се може повече точно и пространно. Да се гледа да се опишѣтъ точно всички обреди, поговорки и имена въ всичко що става прѣзъ денетѣ на свадбата. Да се забѣлѣжатъ: названіята на разнитѣ дѣйствия (забуляние, изваждане, кжпаніе) подаръцитѣ, здравитѣ и на яденіята. Ако иѣщо сега не става да се каже, че така е ставало или приказва се да е ставало въ старо време.

33. Какъ разбира народътъ прикята и какви сж названіята и' (чезъ, вѣно, зестра)? Какви иѣща се даватъ за прикя? Ставатъ ли и записки за тия подаръци? Кога се принася прикята у момкови? Ставатъ ли за това неспоразумѣния и гдѣ се рѣшаватъ?

34. Кому принадлежи прикята? Смята ли се все, че е на жената или влазя въ общий имотъ на домакинството? Може ли мъжът да се располага съ прикята, както ще? Какво става съ прикята, ако умрѣ жената? Ако е съ дѣца? А безъ дѣца?

35. Ставатъ ли често распущания (разводжания, нарязвания) въ селата и кои сж на това причинитѣ? Какъ гледа народътъ на тия распущания? Прѣдъ кого ставатъ распущанията? Какви сж сѣтнинитѣ отъ распущанието, т. е. какво става съ прикята и съ дѣцата? Кой издържа подиръ това жената? А случватъ ли се доброволни напущания, тага що безъ съдъ и владива, мъжътъ да се раздѣля отъ жената?

36. Колко време слѣдъ смъртта другий може да се ожени? Вдовицата може ли слѣдъ смъртта на мъжа си да си иде у бащини си? Нѣма ли у народа нѣкои вѣрвания, поради които вдовицитѣ не бива да се женятъ втори пѣтъ?

Взаимни отношения.

37. Каква е властта на мъжа надъ жената: има ли право да иска отъ нея подчинение, да я бие и даже до осакатяване? Има ли нѣкое предание, или приказка щото нѣкога въ старица мъжътъ да е можалъ да има повече отъ една жена, да е можалъ да я продава, залага, като добитѣкъ?

Бѣлѣжка. На тоя послѣденъ въпросъ струва да се обърне особено внимание. Той има голѣмо историческо и етнографическо значение.

38. Какво правятъ женитѣ, когато мъжетѣ имъ се обясятъ съ тѣхъ така зѣл: отиватъ у бащини си, или се оплакватъ нѣкому и кому? Кой рѣшава такива оплаквания и съдби между мъжъ и жена: старѣитѣ на селото или родинитѣ на съпружитѣ?

39. Еднакво ли селянитѣ гледатъ, кога мъжъ или жена нарушаватъ съ дружеската си вѣрность? Какъ постѣпватъ въ такива случаи съпружитѣ?

40. Какъ се дѣли работата между мъжътъ и жената? Мъжътъ длъженъ ли е да се грижи за прѣхраната и обличанието на жената? Ако тя е богата, а той сиромашъ, какви сж обнѣсянията имъ? Може ли мъжо вийтъ дългъ да се плаща съ пари на жената? Може ли мъжътъ да земе и да не даде паритѣ на жена си?

41. Какви сж отношенията между родителитѣ и дѣцата? Каква власть иматъ бащата и майката надъ дѣцата: могатъ ли да ги даватъ на работа, да ги принуждаватъ за женидба, да ги биятъ до осакатяване? Туря ли народътъ предѣлъ на тази власть? Запазвали се властта и надъ

ожененитѣ? Какъ се отнасятъ настрокътъ или мащихата съ своитѣ не-сѣщи синове и дъщери?

42. Какви обязанности иматъ родителитѣ къмъ дѣцата си (да ги хранятъ, учатъ ипр.)? А какви обязанности иматъ дѣцата къмъ родителитѣ си (да ги слушатъ, гледатъ на старостъ)? Какъ поствѣтватъ родителитѣ кога единъ синъ или дъщеря не ги слушатъ или не рачатъ да ги гледатъ на старостъ? Дължни ли сѣ синоветѣ и дъщеритѣ да погребатъ родителитѣ си слѣдъ смъртѣта и да имъ служатъ нарастаѣ? Какви вѣрвания и предания има въ народѣтъ за родителската благословия или проклетия?

Бѣл. Голѣма важностъ иматъ преданията въ народѣтъ за старо или сегашно време, когато може бацитѣ да сѣ убивали, залагали, продавали своитѣ дѣца — или изъгъ синоветѣ прѣстареитѣ си родители.

43. Иматъ ли бацитѣ право да продаватъ и даряватъ имотѣтъ на дѣцата си, който или се е надналъ отъ подарѣкъ, наслѣдие или тѣ сѣ си спечелили? Или само мѣми да го располагатъ? Дѣцата догдѣ сѣ малки можѣтъ ли да продаватъ и купуватъ? Отъ кога тѣ можѣтъ да продаватъ и купуватъ? Отговаря ли бащата за синови дългове станѣли безъ негово съгласие или и наопаки? А за данѣцитѣ?

44. На кои се по-радватъ селянитѣ на синоветѣ или на дъщеритѣ? Що думатъ кога се роди момче, а що—кога дѣвѣйче? Какви обичаи има при ражданието и какви подарѣци се правятъ на новороденото или на родителката? Отъ какво се отличаватъ малкитѣ отъ голѣмитѣ момичета? Какво е *коритана*? Какъ се отнасятъ братията и сестритѣ още неженени?

45. Какви сѣ правдинитѣ и обязанности на незаконнороденитѣ дѣца къмъ родителитѣ имъ? Кое име носятъ, майчино или бащино; имѣтъ ли особни названия и какви? Кой е длъженъ да гледа такива дѣца?

46. Става ли често усинѣвления (зематъ чуждо дѣте за свое) и кога? Само момчета или ч дѣвѣйчета се усинѣвляватъ? Какво отношение става между усинѣвенний и тогова, що го е зель? Може ли да се усинѣнови възрастенъ, жененъ човѣкъ? Гледа ли се усинѣвенитѣ да сѣ роднина? Какви названия има за усинѣвениятъ (храненикъ)?

Какви обряди и обичаи ставатъ за усинѣвлението? Какво фамилио име зема усинѣвенния? Какви правдини и длъжности се свързватъ между усинѣвенитѣ и усинѣвителя?

Какво ще каже зель на *привѣдъ*? Какви сѣ неговитѣ правдини и длъжности въ къщата, гдѣто е той привѣденъ? Правятъ ли се нѣкои

книги, записки както за усиновението, така също и за привежданието на зеть?

Настойничество (опека).

47. Кой бере грижа и настоява за сирацитѣ подиръ смъртъта на баща имъ? Какъ го наричатъ тогава настойника? Кой прибира тѣхнитѣ пари и кой управлява имотя на дѣцата? Все едно ли е, ако е жива или умрѣла майката?

48. Общината намѣсва ли се кога види, че майката или настойникътъ пилѣятъ имотя на сирачетата? Какво прави: тегли ли ги на съдъ и предъ кого? Настойникътъ само за имотя ли се грижи или още за възпитанието на сирацитѣ? Плаща ли се нѣщо на настойника за негова трудъ и какво? Кой гледа сирачетата, ако сж сѣтти сиромаси?

49. Кога и какъ ставатъ пълнолѣтни сирацитѣ за да могатъ да си прибератъ въ ржцѣ всичко? На коя година момчето, а на коя дѣвойчето?

50. Кой избира настойниците и непремѣнно ли се гледа да сж роднини или стига да сж кадърни и добри люде? Майката или вуйкото или чичото не се ли считатъ за естествени опекуни?

ОТДѢЛЪ П.

За вещитѣ (имоти).

51. Дѣли ли народътъ имотя на движими и недвижими и нѣма ли нѣкои особенни названия за тия вещи (държава, имотъ, мѣка, добро)? Знае ли народътъ за родово (останѣло наслѣдственно) и спечелено имущество (бащина и дѣнина)?

52. Различава ли народътъ ясно що е собственостъ (propriété), а що владѣние (possession) и ползувание (узуфруктусъ) на едно имущество?

Бѣлѣжка. Тука да се обърне внимание на всички думи, които употребява народътъ за да обозначи понятието на собственостъ и владѣние (стуганство, господарство, владѣние и пр.)?

53. Какви бѣлези (нишани) се употребяватъ за да се обозначи стуганството както на нѣща, животни, тава и на ниви, кории и пр. (звънци, дамги, надписи или кръстове по сѣдове, колове, камъни, нѣкои дървета)?

54. Какъ се бѣлѣжатъ границитѣ на владѣніята и какъ се наричатъ? Сжнѣри, предѣли, ботки? Какъ мисли народътъ за границитѣ : по словици иѣкои има ли?

Бѣлѣжка. Добръ е да се раскаже какви предания, раскази и вѣрвания сжществуватъ въ народа заради предѣлитѣ бѣлѣзи. Въ иѣкои мѣста, напр., на родътъ вѣрва, че на междата има нечиста сила, че тамъ се сбиратъ самодивитѣ, сладки и медани, които обхжтuvatъ човѣка и пр.

55. Случава ли се селянитѣ да завладѣятъ иѣкое пусто мѣсто или да искоренятъ иѣкоя гора за нива и да мислятъ, че вече става тѣхно?

56. Кому се пада намѣреното и какъ се дѣли намѣреното, ако сж го намѣрили наедно иѣколко души? Какъ се постжжива когато намѣри иѣкой на своя земя чужди домашенъ добитѣкъ, птици и пр.? Кому се продава или занася намѣреното иѣщо? Дава ли се иѣщо на този който е намѣрилъ иѣщо и какво му се дава?

57. Какъ гледа народътъ на *иманьето*? Може ли да се дири иманье на чужда земя? Кому принадлежи иманьето, т. е. на тогова, който го намѣри, на ступанина на земята, или на двамата наедно?

58. Има ли въ народа иѣкакво миѣние за това, кому принадлежи мѣстото, което се притуря при една нива, ливада и пр. като надоди иѣсѣкъ или ирѣсть отъ рѣката или се премѣсти коритото на близката рѣка, т. е. кога стане прирастяние? Какъ ли се ползува отъ рѣката по-напрѣшний съсѣдъ, макаръ, че тя вече е измѣнила полога си и не минява по-край негова имоть? Какъ се дѣли ползуванието на една рѣка отъ двама съсѣдски владѣлци? Ако стане на срѣдъ рѣката островъ (ада), чий се смѣта да е?

59. Ако иѣкой грѣхомъ направи на чужда земя сгради, посади дърво или посеѣ, кому се пада отпослѣ дървото, сградата или жѣтвата?

60. Има ли домакинтѣ право да иска щото съсѣдътъ му да не излива къмъ дворътъ му вода, да не прави прозорци къмъ дворътъ му, да не спуща стрѣхе (сачакъ) и пр.? Биватъ ли за това препирни и отъ кого се рѣшаватъ?

61. Допуша ли се на самата межда (синуръ) да се гради къща, да се сади дърво? Длъженъ ли е единъ ступанинъ да търни клоповетѣ на съсѣдското дърво надъ неговата земя и кой се ползува отъ плодоветѣ му?

62. Какво мисли народътъ за преминаваннето прѣзъ чужди ниви лози и пр.? Кога само може да се минава по чужди ниви и ливади?

Какви обичаи сжществуватъ за поението на добитѣкъ въ чужда рѣка, за пасение на чужди мѣста, и относително прѣкарвание на добитѣтъ? Какви правила се назятъ засѣчане на дърва въ чужда курия, за *прѣминавание* (хакъ-меруръ) безплатно или съ пари? Съсѣдътъ има ли

право да минава прѣзь двора или нивата за да иде по вода или за друго?

63. Може ли селянинътъ да иде въ чужда гора да си бере гъби, ягоди, мѣхъ, жъладь и какъ гледа на това народътъ? Не правятъ ли разлика между гората на частнитѣ люде и селската или мерпейската (беглишката) гора?

64. Може ли селянинътъ да ходи по ловъ, за дичячъ или по риба въ чужди гори и рѣки? Дава ли нѣщо нѣкому? Кому?

65. Има ли по васъ щото цѣло село да владѣе ниви, лозя, ливади или воденици за обща полза, на примѣръ за училището?

Какъ се нарича такова владѣяние (общо, другарско)? Случава ли се нѣколко люде да иматъ общо (орташки) кладенецъ, баня, пхтека, воденица? Какъ се ползватъ отъ това общо нѣщо: единъ управлява, а ортацитѣ дѣлятъ печала; единъ днесъ или цѣлъ мѣсець, а други послѣ; или какъ?

66. Може ли всѣки другаръ да си продаде дѣлътъ комуто ще? Трѣба ли за това да има и съгласието на другитѣ ортаци, които иматъ по-напредъ право да купятъ тоя дѣлъ?

67. Какъ мисли народътъ за съѣдското право т. е. мисли ли, че съѣдътъ има по-голъмо право да купи къщата до него, а че ако не му трѣба, тогава се продава другиму?

ОТДѢЛЪ Ш.

А). За Наслѣдванието.

68. Кога синоветѣ или другитѣ членове отъ домакинството добиватъ дѣлежъ, каквото има да имъ се падне отъ баща? Догдъ е живъ още бащата раздѣля ли той свойтъ имотъ? Изведнажъ между всички ли се дѣли или по единъ? Какъ се казва на това дѣление? Какъ се казва на дѣлението слѣдъ смъртъта?

69. Какви обряди (церемонии) и други символически дѣйствия се правятъ при отдѣлянието въ селата и, особено, когато бащата приживѣ дѣли съ своето съзнание дѣцата си (благословии)? Какви поговорки има за това? Какъ става дѣлението? Едаакъвъ ли е редътъ, кога е живъ бащата и кога умре, кога е съ волята му или противъ волята му? Дѣловетѣ какъ се падатъ по взаимно погодѣвание или съ жребии (чопъ)?

Какво се употребява за жребий: късове отъ дърво, пръчка, пръстъ или друго?

70. Кое се счита за по хубаво: раздѣлението додѣ е живъ бащата или подиръ смъртта? Случява ли се да се не дѣлятъ братя и слѣдъ смъртта на бащата и не е ли туй по-добро споредъ народа?

71. Какъ се дѣлятъ изобщо къщи, воденици, сгради, дюгени? Признаватъ ли се такива ища за дѣлими или той, който ги земе върху си доплаща на другитѣ съ пари или пъкъ се строи всекому изъ общото домъ? Какъ се дѣлятъ нивитѣ, ливадитѣ, оградитѣ (градинитѣ), добитъкътъ, паритѣ? Дава ли се ищкому повече, кому и защо? Дъщеритѣ зематъ ли дѣлъ отъ бащина си имотъ? Отъ какво и какво зематъ? По колко имъ се пада? Има ли ищо което да се дѣли поравно?

72. Какъ се дѣлятъ бащинитѣ дългове (борчове), данъцитѣ? Остава ли подиръ дѣлбата ищо въ общо владѣяние? Остава ли си ищо и бащата, ако той дѣли приживѣ и що? Кой е длъженъ да го гледа додѣ е живъ?

73. Правятъ ли се писмени записки за дѣлбитѣ присхтствуватъ ли ищкои свидѣтели? Кои присхтствуватъ и какво участие зема общината, старѣитѣ, поитѣ?

74. Кому отъ синоветѣ се пада бащината къща: на най-старий или на най-малкий и защо? Може ли бащата да даде къщата на тогова, когото повече обича? Ако се прави разлика въ раздаването на дѣловетѣ, то защо т. е. защо едному се дава повече, другиму по-малко?

75. Може ли бащата додѣ е живъ да измѣни раздѣлението, да си земе назадъ великъ даденото?

76. Кому се пада стоватата, кога единъ домакинъ умре безъ никого наследника? Храненицитѣ (момчетата или момичетата) наследватъ ли и какво?

76. Наслѣдватъ ли родителитѣ подиръ умрѣлитѣ отдѣлени чада и прави ли се разлици въ имотя, който дѣцата сж спечелили или добили отъ родителитѣ си?

77. Наслѣдватъ ли единъ отъ другиго мъжътъ и жената и какъ ги наследватъ? Какъ се наследватъ тѣ, ако ищматъ дѣца, и какви дѣлове получаватъ? Получава ли жената си мъжовий си дѣлъ (когато мъжътъ е умрѣлъ) отъ свекаръ, или мъжътъ на умрѣлата си жена дѣла отъ дѣда си (тестъ си)? Измѣнява ли се редътъ на наследванетоъ ако мъжътъ или жената се оженятъ повторно?

78. Какъ се постъжива съ имота на отдѣлний при бащинъ си животъ синъ, който е умрѣлъ и оставилъ жена безъ дѣца? Когато умрѣ наследователтъ та нѣма свои прями родени (внуци, синове, родители) то наследватъ ли отъ страна роднини (брати чичовци, вуйчовци) и въ какъвъ редъ?

79. Имотътъ, който е донесла жената въ къщата на мъжа, подаръ смъртъта и' кому се пада? Само на дъщеритѣ, или и на синоветѣ? Ако нѣма дъщери, само синоветѣ ли зематъ? Връща ли се такова имущество отъ гдѣто е дошло, ако нѣма ни синове, ни дъщери?

80. Има ли обичай при живота на майката да се дѣли дѣдово или бащино имущество, безъ нейното съгласие? Тогава тя какво получава? Ако не получи дѣлъ, кой е длъженъ да я храни?

81. Правятъ ли се по васъ духовни завѣщания (диейтъ), устни или писмени и' кога? Какво съдържа това завѣщание: на едного ли се дава всичко или завѣщателтъ се распореджа кому щв да се даде метду обикновеннитѣ наследници за да не се каратъ? Ако имуществото се завѣщава на едного само синъ, то' може ли? Може ли и майката да завѣщае своя имотъ и кому — на дъщеритѣ или синоветѣ?

82. Скрито ли се правятъ завѣщанията или явно? Кой се подписва на тѣхъ и кога се считатъ за дѣйствителни? Иска ли се свидетели и колко? Иска ли да се поднесе попѣтъ, старѣйтѣ или нѣ? Близко при смъртъта или по-наурѣдъ се правятъ? Кои се назначаватъ обикновено да изпълняватъ завѣщанието (душе-приказики)? Гдѣ се нѣваи завѣщанието и отъ кого?

83. Какви обязанности иматъ синоветѣ на завѣщателя, къмъ жена му' дъщеритѣ и пр. (да ги хранятъ до смъртъ, да оженатъ сестритѣ и пр.)?

84. Може ли ижжтъ, като нѣма дѣца, да завѣщае имота си на жената, и ако може не искатъ ли да развалятъ това завѣщание родителитѣ на мъжа?

85. Какъ се отиѣсятъ наследниците и роднинитѣ на завѣщателитѣ, къмъ тѣхната воля, т. е. изпълня ли се както си е завѣщанието или се оспорва? Ако се види, споредъ народното възрѣние, че завѣщанието не е право, то счита ли се за развалично?

86. Кой назв имота слѣдъ смъртъта на бащата, кога дѣцата сж малки? Описва ли се тоя имотъ и отъ кого? Може ли синъ или други наследникъ да се отрѣче доброволно отъ наследството и защо? Може ли да се отрѣче за това, че бащата има повече дългъ, отъ колкото стока?

87. Може ли нѣкои пре-живѣ да *подари* (хариче) комуто ще нѣщо (къщи, ниви)? Какъ става това даряване? Може ли да се повърне

даряването и кога? Има ли у васъ обичай прѣживѣ да се дари нѣщо на черкови, училища и пр.?

Б. За обязательствата.

88. Счита ли народътъ за грѣхъ, срамъ или грѣшка да се даде дума или обѣщание, а послѣ да не се устои на тия думи? Какви пословици има за договора, за обязательствата и обѣщанията (прим: човѣкъ се върже за языкътъ; — казано сторено)? Какви думи съществуватъ въ народа за да се обозначатъ въобще разни видове договори? Нѣма ли особенни дни въ които обикновено селянитѣ правятъ разни договори? (Прим. — повечето записи се правятъ отъ Гергювъ-день до Димитровъ-день. — Ратаѣ се главяватъ по Гергювъ-день и пр.)

89. Какви обичай има прѣди да се сключатъ договоритѣ? Какви обряди и символически дѣйствия се правятъ при свършването на договоритѣ? (Хващане за ръка, пиене кръчма, благословия и пр.). Подиръ кое се счита свършенъ договорътъ? Кой дава почеринята, кому и колко? Какъ става ръкобиението? Кой раздѣля и какво значи?

90. Трѣба ли споредъ обичай лицето, което прави договора (продава, купува напр.) да е на пълни години, съ здравъ умъ? Трѣба ли да има свидѣтели и колко сж необходимо нужни? Единъ стига ли?

91. Кои договори селянитѣ мислятъ, че трѣбва да станѣтъ на книга? — Съ какво се осигурява изпълняването на единъ договоръ (залогъ, пей, поручителство (кефилъ), пишманлъкъ)?

92. Кой дава пей (капаро), той който се глави, се наеме или който главява, наеме? Залогъ не се ли счита и тогава, когато селянинътъ остави торбата си, казнака си, тезкерето си, или кога му зематъ на-сила дрѣшката?

93. Пишманлъкъ (плата за неуостояване на думата си) има ли у селянитѣ и голѣмъ ли е? Защо се зема пишманлъкъ, защото нѣщо е загубилъ единътъ, или само да си е устоявалъ на думата другий?

94. Какъ се прѣкъсва, разваля единъ договоръ? Съ съгласието на двѣтъ страни ли или прѣдъ сѣдилището? Поради какви причини се разваля договорътъ, (че единътъ билъ ниянъ, не на себе си, малолѣтенъ)?

95. Какъ става продажбата у селянитѣ? На мѣсто нари дава ли се, друго нѣщо? брашно, жито и пр.)? За кои нѣща най-много не се плаща, а само се прави *мѣна* (трампа)? На почакъ (вересия) продавали се? Какъ става продажбата на къща, нива, лозие, кория? Не трѣба ли да става писано нѣщо? Трѣбатъ ли свидѣтели и колко? Може ли да се продаде нѣщо, което не се види, а може ли, което още не е станъло

(жътва на посѣвъ)? Какъ глѣда народътъ на скъпнитѣ продажби? На сила продажба става ли?

96. Подаряватъ ли стари хора имота си нѣкому само за да ги глѣдатъ догдѣ сж живи?

97. Отъ кога се счита продажбата за свършена, и че не може да се повърне? Отъ когато се направи договорътъ или отъ когато се продаде нѣщото? Какъ се прѣдава: (теслимъ) волъ, бакъръ, нива, къща, кория? Подиръ теслимъ не може ли да се развали, (да се повърне) продажбата? Ако кунувачътъ не си плати на време, развали ли се продажбата? Може ли да се развали продажбата когато е продадено много ефтино, или много скъпо, или пъкъ когато продаденото нѣщо има нѣкои недостатъци (кусури)?

98. Какво отдаватъ селянитѣ подъ наемъ (иджретъ, кирия) и какъ? Освѣнъ нива, къща, отдаватъ ли добитъкъ, сѣчва или други нѣща? Съ какъвъ срокъ, съ каква цѣна и кой отговаря за поврѣденото нѣщо на поврѣдени добитъкъ, ако му стане нѣщо у наемшия? — Става ли наемъ не съ пари, а за часть отъ добитото, изработеното нѣщо, или пъкъ за работа? (Напр. нива на работение пѣс-полу). Трѣба ли да се извѣстява по рано отъ срока наемодателя, че наемшия ще остави нѣщото?

99. Що нарича народътъ *засмъ* и какво може да се заема (мѣдникъ, корито, рало и пр. брашно, хлѣбъ, жито и пр.). Какъ се смѣта тоя засмъ съ плата или безъ плата? Поврщанието на сжщото заето нѣщо какъ става?

100. Заемътъ на пари какъ става? Има ли между селянитѣ люде, които си заематъ пари съ тѣжки лихви? По колко се чува или се е чувало да зематъ лихви? Отъ кога до кога се зема на заемъ пари? Ако не ги плати длъжникътъ? Счита ли се за грѣхъ голѣмата лихва (фаизъ)? Заимодавеца зема ли за здравина нѣкой залогъ (да държи мѣдникъ, обини, пръстени)? Какъ се доказва заемътъ? Свидѣтели, записи, рѣбоши употребяватъ ли се?

101. Става ли нѣкой поръчителъ за връщанието на заетото нѣщо? Плаща ли се на поръчителя? Кога сж много поръчителитѣ, какъ отговарятъ?

102. Даватъ ли селянитѣ да имъ се държи и пази нѣщо у нѣкого (примѣръ, жито, пшеница, въ чужди хамбари)? Плаща ли се за това и какво? Кой отговаря ако се поврѣди нѣщото оставено за пазение и кога?

103. Залогатъ ли селянитѣ своитѣ имоти и какво залогатъ най-много? Залоговземачътъ има ли право да употребява заложеното нѣщо?

Що става ако длъжникът не му плати? Има ли обичай щото подирь нѣкое време заложеното нѣщо да става имоть на залоговземачтъ?

104. Давать ли селянитѣ своитѣ чада (синове и дъщери) за слуги и по какви условия? Какъ ги даватъ на занаятъ? Колко години трѣбва да работи на масторъ безплатно единъ работникъ за да изучи занаята и да зема плата?

105. Какъ си хващатъ селянитѣ овчаръ, козаръ, говедаръ? Що се плаща на тия както и на пазачитѣ на селскитѣ кории? Какви дарове се даватъ на пастиритѣ и кога? Кога имъ се плаща? Не се ли дава нѣкое угощение на пастиритѣ и защо? Що прави пастирътъ кога не му се плати? Въ какви случаи отговаря пастирътъ прѣдъ ступанина за загубването на добитъкътъ? Какви доказателства се искать отъ овчаря за това, че загубената овца е паднала или изѣдена отъ звѣрь?

106. Може ли по селата господартъ да наказва, да гълчи и да бие работницитѣ си? Може ли мастортъ да бие, да палата глоби и какви други наказания може да прилага? Какъ гледа народтъ на лошавитѣ обяснения: осжда ли ги и ставать ли оплаквания и прѣдъ кого?

107. Има ли въ селата и до сега обичей да сбирать и да си помагатъ въ свършването на нѣкоя работа (да пожънатъ на едѣго нивата скуномъ)? Какво е длъженъ да направи тоя, комуто се прави това добро? Какъ се зове тая работа (гласа и меджил)?

108. Нѣма ли обичай нѣколко селяни да се съортачватъ за обща работа съ коне, волове, кола? Нѣма ли обичай да се сбирать другарски много млади момци или моми и да отивать по работа за да земать пари за угощение или за друга общеполезна цѣль?

109. Не съществува ли у васъ нѣкои дружини (компании): за да ходять по печалба на Бѣло море, по дърводѣлство (дългерликъ), по багчи (на чужбина)? Какъ ставать тия дружини, кой ги води и кому що се плаща? Какъ се рѣшавать препирнитѣ въ тия дружини? Какъ се избира водачтъ на дружината?

110. Какъ сж уредени по васъ еснафитѣ? Кой управлява, кой държи кассата на еснафитѣ? Какъ се избирать главнитѣ (просто: най-старитѣ)? Лесно ли може да се постъпи въ единъ еснафъ и какъ? Какво е длъженъ единъ членъ на еснафтъ къмъ своитѣ събратия? Има ли случаи и защо да се исключи нѣкой отъ еснафтъ?

111. Какъ се погодѣватъ по васъ, когато се случать прѣбирни за нѣкое земане-даване? Има ли обичай скаранитѣ страни да избирать отъ страна единъ или нѣколко души, които каквото отсѣкътъ това да

бжде? Колко души изобщо се избиратъ за погодба и какви люди се гледатъ да бждатъ погождачитѣ? Отеѣченото отъ погождачитѣ и чита ли се за свато, или се случаватъ да сж не доволни отъ него? Може ли да се развалятъ погодбата и кога може? Плаща ли се или дири ли се иѣщо на погождачитѣ?

112. Има ли по васъ обичаи — щото тоя, който е завладѣлъ едно имущество, което не е негово, като се минатъ иѣколко години да става неговъ ступанинъ? Колко години трѣба за такова иѣщо?
